

स्वाध्याय प्रबोध- ९ विवेकवैराग्यनिरूपण, आत्मनिवेदन, आत्मानात्मविवेक

योगेश कुलकर्णी E-18/EMS-03
yogeshkulkarni@yahoo.com

प्रश्न १ : अर्थाच्या ओव्या लिहा

1. विवेकाने 'मी' पण आणि वैराग्याने प्रपंचाची आसक्ती सुटते, अशाप्रकारे बंधनमुक्त होतो तोच निःसंग योगी विवेके अंतरी सुटला। वैराग्ये प्रपंच तुटला। अंतर्बाह्य मोकळा झाला। निःसंग योगी।। (१२-४-१२)
2. वारा नसताना आकाश जसे केवळपणाने राहाते त्याप्रमाणे अष्टदेहांचे निरसन झाल्यावर दाट परम्ब्रह्म उरते वारे नसता जे गगन। तैसे परब्रह्म सधन। अष्ट देहाचे निर्शन। करुनी पहावे।। (१२-५-१३)
3. अगदी मुंगीपासून ब्रह्मादी देवांपर्यंत सगळे देहधारी आहेत मुळीहून सेवटवरी। ब्रह्म्यादी पिप्पिकादेहधारी। नित्यानित्यविवेक चतुरी। जाणिजे ऐसा।। (१३-१-२७)

प्रश्न २ : ओव्यांचे स्पष्टीकरण लिहा

- तिन्हीप्रकारे आपण। नाही नाही दुजेपण।। (१२-५-२१)
आत्मनिवेदनाचे ३ प्रकार सांगितले आहेत – जड, चंचल, निश्चळ. खोल विचार करिता हळूहळू त्याचे स्वरूप समजायला लागते. अधिक विचारानंतर त्याचा अनुभव आल्यावर मनाची चंचलता संपते व दुजाभाव न उरता मनःशांती लाभते.
- येकेवीण येक काये। कामा नये वाया जाये।। (१३-१-२२)
देह आणि आत्मा यांचा घनिष्ठ संबंध या ओवीत वर्तला आहे. देहात आत्मा नसेल तर ते प्रेत असते म्हणून त्याचा उपयोग नाही. आत्म्याला कोणीतरी (देहाने) धारण केल्याशिवाय त्याचाही उपयोग नाही. म्हणून त्यांची युती अनिवार्य आहे.

प्रश्न ३ : विधानाचे स्पष्टीकरण

“वैराग्याच्या अभावी विवेक पांगळा होतो तर विवेकाच्या अभावी वैराग्य दुराग्रही असते”

अंगी विवेक नसताना वैराग्य घेतले तर अनर्थ होतो. ना प्रपंच ना परमार्थ. कधी कधी तात्पुरत्या कारणाने, दुःखाने वैराग्य येऊ शकते. पण ते शाश्वत नसते. अश्या वैराग्याचा उपयोग होत नाही. ज्ञान असेल पण वैराग्य नसेल तर ते ही व्यर्थच, नुसती बडबड वाटते. विवेक नसेल तर दुसऱ्याचा उत्कर्ष सहन होत नाही. म्हणूनच विवेकाला वैराग्याची जोड हवीच.

प्रश्न ४ : शरीर संसर्गाने आत्मा कोणत्या क्रिया करितो त्याचे वर्णन करा

सर्व शारीरिक व मानसिक क्रियांचा बोलविता धनी हा आत्मा असतो. शरीर व मन त्याची फक्त आज्ञा पाळत असतात. आत्माच्या सांगण्यावरून शरीराच्या अनेक क्रिया होतात जसे : पाहणे, बोलणे, स्पर्श, स्वाद, हात पाय हलवणे इ. मानसिक दृष्ट्या आत्मा आपल्याकडून अनेक क्रिया करवून घेतो, जसे, धीट बनवतो, लाजवतो, चांगल्या वाईट गोष्टी करायला भाग पाडतो इ.

प्रश्न ५ : द. १२-४ मध्ये समर्थाचे प्रतिबिंब आढळते अशा दोन ओव्या लिहा

1. जैसे मुखे ज्ञान बोले। तैसीच सवे क्रिया चाले। दीक्षा देखोनी चकित झाले। सुचिस्मंता।। (१२-४-१३)
समर्थ जसे बोलायचे तसे वागायचे. तसा आदर्श ठेवून शुद्ध आचरणाचे लोक संतुष्ट-प्रेरित व्हायचे.
2. तत्काळची सन्मार्ग लागे। ऐसा अंतरी विवेक जागे। वगत्रुत्व करिता न भंगे। साहित्य प्रत्ययाचे।। (१२-४-१६)
समर्थाची वाणी ऐकून अनेक सन्मार्गाला लागले. स्वतःच्या अनुभवातून बोलत असल्याने त्यांचा तोल जात नसे.